Уільям Фолкнер

Персі Ґрімм

У місті Джефферсоні жив собі юнак на прізвище Персі Грімм.

Він мав десь років двадцять п'ять і був капітаном Національної гвардії штату. Він народився в цьому місті й прожив тут усе своє життя, за винятком тих літніх місяців, коли йому треба було виїздити на збори в табори. Через свій молодий вік він не брав участі у першій світовій війні, проте аж 1921 чи 1922 року збагнув, що ніколи не вибачить цього своїм батькам. Його батько, торговець залізними виробами, не розумів його. Він вважав, що хлопчисько просто ледачий і схоже на те, що скоро взагалі пуститься берега. Насправді ж хлопець переживав тяжку трагедію: його мучило усвідомлення того, що він — і не тільки він — народився надто пізно й проґавив той час, коли йому належало бути дорослим, а не дитиною, але не запізно, щоб дізнатися про це з перших рук. І тепер, коли воєнна істерія вже минула, коли ті, що тоді найдужче галасували, ба навіть вони, герої, що воювали і постраждали, почали дивитися один на одного трохи скоса, він не мав з ким порозмовляти, не мав кому вилити душу. Власне, він і бився вперше по-справжньому з одним колишнім солдатом, який заявив, що коли б йому знов довелося йти на війну, він воював би на боці Німеччини проти Франції. Грімм відразу присікався до нього.

— І проти Америки також? — спитав він.

— Так, якби вона з дурного розуму знов почала допомагати Франції.

Грімм, не довго думаючи, вдарив його. Він був нижчий за солдата, а крім того, не мав ще й двадцяти рокії. Відомо було наперед, чим скінчиться бійка, навіть Грімм не сподівався на успіх. Проте він тримався, аж поки сам солдат попросив глядачів угамувати хлопця.

Синцями та шрамами, винесеними з тієї бійки, він пишався не менше, ніж згодом військовою формою, за яку так сліпо боровся.

Врятував його новий закон про цивільну оборону. Грімм скидався на людину, що довго блукала навмання по болоті. Здавалося, він не тільки не бачив перед собою стежки, а й знав, що її немає. І раптом перед ним відкрилося нове життя, визначене, ясне. Змарновані в школі роки, коли в нього ніхто не помічав ніякісінького хисту, коли його вважали ледачим, упертим, без краплі шанолюбства, —• ті роки лишились позаду, забулися. Він побачив своє подальше життя, просте й рівне, як порожній коридор, назавжди позбавлене необхідності думати й вирішувати, побачив тягар, який він тепер узяв на плечі й поніс, блискучий, невагомий, войовничий, як його латунні офіцерські відзнаки: благородну, безоглядну віру в фізичну силу і сліпу покору, впевненість у тому, що біла раса вища за будь-які інші, що американці вищі за будь-яких білих, а американці у військовій формі вищі за решту американців і що як плату за цю впевненість, за цей привілей, у нього можуть забрати тільки його життя. На кожне національне свято, що хоч якось було пов'язане з воєнною історією, він одягав свою капітанську форму й виходив до міста. І коли він, проблискуючи снайперським значком (з нього був чудовий стрілець) та погонами, походжав серед цивільних городян, стрункий, з суворим обличчям, на якому проступала войовничість, змішана з сором'язливою хлоп'ячою гордістю, кожен, кому він траплявся назустріч, згадував його бійку з колишнім солдатом.

Він не був членом Американського легіону, проте не з своєї вини, а з вини батьків. Але того суботнього вечора, коли мулата Джо Крістмеса привели з Мотстауна, звинувативши його в тому, що він убив міс Джоанну Берден, Персі Грімм уже встиг навідатись до командира місцевого поста легіону. Його думки, його слова були надзвичайно прості й зрозумілі.

— Ми повинні подбати про порядок, — заявив він. — Хай закон покаже свою силу. Закон і нація. Ніхто з цивільних не має права

засуджувати людину на смерть. Ми, солдати Джефферсона, повинні доглянути, щоб усе було як слід.

— А звідки ви знаєте, що в когось є якісь інші наміри? — спитав командир легіону. — Ви, може, щось чули?

— Я не знаю. Я не слухаю, що хто каже.

Він не брехав. Він, видно, був надто байдужий до того, що кажуть або чого не кажуть цивільні, щоб ще й брехати про це.

— Не в тім річ, — повів він далі. — Річ у тім, чи ми, солдати Джефферсона, що носять військову форму, скажемо перші свою думку. Треба тут-таки на місці показати всім тим людям, як на це дивиться уряд Сполучених Штатів. Щоб вони не могли й слова писнути.

Його план був зовсім простий. Сформувати з міських легіонерів загін під його командою, як йому й належало за званням.

— А якщо вони не захочуть, щоб я командував, то мені байдуже. Я можу бути заступником. Або сержантом чи єфрейтором.

Грімм так і думав. Він не гнався за скороминущою славою., Він був надто щирий. Такий щирий, такий простолінійний, що командир легіону втримався від легковажної відмови, яка вже мало не злетіла була з його уст.

— Я все ж таки не думаю, що в цьому буде потреба. А якщо й буде, ми всі виступатимемо як цивільні. Я не можу для такої мети використовувати легіон. Зрештою, ми тепер не солдати. Не думаю, щоб я вдався до таких дій, якби навіть міг.

Грімм глянув на нього — не сердито, а швидше гидливо, як на якусь комаху.

— Ви ж колись також носили форму, — терпляче сказав він. — Я сподіваюся, що ви не скористаєтесь своєю владою, щоб перешкодити мені поговорити з ними. правда ж? Як з прпватнп-ми особами.

— Ні, не скористаюся. Та й, зрештою, я не маю такої влади.

Але пам'ятайте: тільки як з приватними особами. Мого прізвища не називайте.

І тоді Грімм завдав йому удару.

— А я й не думав називати вашого прізвища. — сказав він і пішов.

Це було в суботу близько четвертої. До кінця дня Грімм устиг обійти ті крамниці й контори, де працювали члени легіону, тому надвечір у нього набралося вже доволі таких самих, як і він, розпалених людей, щоб скласти з них добрий загін. Він був невтомний, стриманий, але наполегливий, у ньому вчувалося щось невідпорне, пророче. Та в одному питанні всі новобранці були на боці Свого командира: ця справа не стосувалася офіційного призначення легіону. Потім без якихось особливих зусиль він домігся своєї початкової мети: став командиром. Поки настав час вечеряти, він зібрав їх усіх, поділив на групи, призначив офіцерів і штаб; тепер наймолодші, ті, що не воювали у Франції, запалилися остаточно. Він звернувся до них з короткою, спокійною промовою:

— Лад... правосуддя... нехай люди бачать, що ми носимо форму Сполучених Штатів... І ще одне. — На мить він удався до панібратства, як той командир полку, що знає своїх солдатів на ім'я: — А це вже на ваш розсуд, хлопці. Як ви скажете, так я й зроблю. Я думаю, що буде добре, коли я залишуся у формі, аж поки все скінчиться. Хай бачать, що тут присутній не тільки дух дядька Сема, а й він сам.

— Але ж його тут нема, — відразу заперечив котрийсь із новобранців; він дотримувався того самого погляду, що й командир.

який, до речі, був відсутній. — Все-таки уряд тут ні до чого. Кеннеді це може не сподобатись. Це ж справа Джефферсона. а не Вашінгтона.

— Нічого, сподобається,— відповів Грімм.— Навіщо ж тоді існує ваш легіон, як не на те, щоб захищати Америку й американців?

— Ні, — підхопив ще один. — Мені здається, що не треба влаштовувати з цієї справи параду. Можна і без нього зробити все, що ми хочемо. Навіть ще й краще. Правда ж, хлопці?

— Гаразд, я зроблю так, як ви кажете, — погодився Грімм. — Але нехай кожен візьме пістолет. Через годину ми влаштуємо невеличкий огляд зброї. Зберемося тут.

— А що скаже Кеннеді про наші пістолети? — спитав хтось.

— Про це я сам домовлюся, — відповів Грімм. — Отже, через годину приходьте сюди зі зброєю.

Він відпустив усіх, а сам подався тихим майданом до контори шерифа. Там йому сказали, що шериф удома.

— Вдома? — перепитав Грімм. — У такий час? Що ж він робить тепер удома?

— Мабуть, вечеряє. Такому здорованеві треба їсти та й їсти.

— Вдома, — ше раз сказав Грімм. Він не блиснув люто очима.

тільки на обличчі в нього з'явився той самий холодний, незворушний вираз, з яким він дивився на командира легіону. — Вечеряє...

Грімм повернувся й швидко вийшов. Він знов перетнув порожній майдан, тихий майдан, на якому нікого не було, бо мешканці мирного міста в мирній державі мирно вечеряли в себе за столом.

Він пішов до шерифа додому. Шериф відразу сказав: "Ні".

— Щоб оце п'ятнадцять чи двадцять бельбасів вешталося по майдані з пістолетами в кишенях? Ні й ще раз ні! Цього не буде.

Не буде. Я не дозволю. Не заважай мені, я сам упораюся з цією справою.

Якусь мить Грімм ще дивився на шерифа, тоді повернувся й швидко пішов геть.

— Що ж, — сказав він, — як хочете. Я не заважатиму вам, але й ви мені не заважайте.

Це була не погроза. Надто рівно, остаточно і безсторонньо звучали його слова. Він швидко віддалявся. Шериф якусь хвилю дивився йому вслід, тоді гукнув його. Грімм обернувся.

-Свій пістолет також залиш удома, чуєш? — сказав шериф.

Грімм не озвався, він пішов своєю дорогою. Шериф, насупившись, стежив за ним поглядом, поки його було видно.

Того вечора шериф після вечері повернувся до міста, чого не робив уже багато років, хіба що була якась особливо нагальна потреба. .Там він побачив пікети з Гріммових людей: один стояв біля в'язниці, другий

— біля будинку суду, а третій наглядав за майданом і прилеглими до нього вулицями. Шерифові сказали, що решта їх — зміна — чекали в конторі продажу бавовни, де працював Грімм. Там у них була канцелярія і штаб. Шериф зустрів Грімма на вулиці — той саме перевіряв вартових.

— Ану ходи сюди, хлопче, — сказав він.

Грімм спинився. Він не рушив з місця, і шериф сам підійшов до нього. Він поплескав товстою рукою Грімма по стегні й мовив:

— Я ж тобі наказував залишити цю штуку вдома.

Грімм нічого не відповів: він незворушно дивився на шерифа.

— Ну що ж, — зітхнув шериф, — коли не хочеш, то доведеться призначити тебе своїм помічником з обмеженими повноваженнями. Але ти навіть не показуй нікому пістолета, поки я тобі не звелю. Чуєш?

— Певне, що не покажу, — відповів Грімм. — Ви хочете, щоб я не витягав пістолета, поки не виникне потреби.

— Сказано тобі, не витягай, поки я не звелю, — мовив шериф.

— Певне, — відповів Грімм, спокійно, терпляче, згідливо. — Я ж те саме кажу. Не хвилюйтесь. Я буду на місці.

Пізніше, коли місто затихло, коли спорожнів кінотеатр і аптеки одна за одною позачинялися, люди з його загону також почали розходитись. Грімм їх не спиняв, тільки стежив за ними холодним поглядом. Вони трохи злякалися і зайняли вичікувальну позицію. Знов, не усвідомлюючи цього, Грімм пішов з козиря. Злякавшись, вони відчули, що їм далеко ще до його холодного завзяття, і завтра вони вернуться хоча б тому, щоб показатися йому. Кілька залишилось; кінець кінцем це був суботній вечір. Хтось приніс ще кілька стільців, і вони заходилися грати в покер.

Так вони грали цілу ніч, тільки час від часу Грімм (сам він не грав у карти й не дозволив грати своєму заступникові, єдиному, хто мав таке саме звання) посилав кількох людей патрулювати майдан. Тепер до них приєднався і черговий полісмен, хоч він також не брав участі в грі.

Неділя минула спокійно. Покер не припинявся цілий день, тільки часом випадали короткі перерви, коли гравці виходили в патруль. Мирно дзвонили церковні дзвони, парафіяни в яскравому літньому вбранні купками збиралися на вулицях. На майдані вже було відомо, що завтра відбудеться засідання Гренд жюрі — спеціальної камери присяжних. Якимось дивом саме звучання цих двох слів, таємничих, невблаганних, здатних збудити уяву,, ніби за ними ховалося невсипуще і всемогутнє око, що стежило за людськими вчинками, вплинуло на людей Грімма так, що вони повірили в свою значущість. І такі швидкі, нерозважні й непередбачені бувають порухи людської душі, що мешканці Джеферсона, самі того не усвідомлюючи, почали раптом ставитись до Грімма з пошаною, може, навіть з побожним острахом і справжньою довірою, наче його далекоглядність, патріотизм, його гордощі за рідне місто якимось чином виявились глибшими й щирішими за їхні.

В кожному разі, люди з його загону дивились на нього саме так.

Після безсонної ночі, напруження й вихідного дня їхня воля була настільки упокорена, а запал такий великий, що вони ладні були за першої ж нагоди віддати за Грімма життя. Тепер вони рухалися в якомусь зловісному мареві, трохи навіяному їхнім побожним захватом; воно здавалося майже таким відчутним, як була б відчутна форма захисного кольору, що в неї Грімм хотів їх одягти, ніби щоразу, коли вони поверталися до приміщення штабу, їх наново огортали вкрадливі, суворо величні клапті його мрії.

Так минула й ніч з неділі на понеділок. Покер і далі не припинявся. Вчорашня обережність і таємничість переросла в непохитну спокійну

впевненість, що межувала з бравадою; вночі, почувши на сходах кроки чергового полісмена, котрийсь сказав:

"Увага, поліція!", і всі перезирнулися твердо, ясно, рішуче; потім ще котрийсь додав: "Викиньмо сучого сина за двері!", а хтось склав губи й пронизливо свиснув. Нарешті в понеділок уранці, коли на вулицях почали з'являтися перші сільські машини й фургони, загін знов зібрався в повному складі. Тепер усі одягли військову форму. Та найдужче впадав в око вираз їхніх облич. Більшість з них були ровесники, люди одного покоління, з однаковим життєвим досвідом. Але об'єднувало їх щось іще важливіше. Вони стояли серед рухливої юрби, понурі, суворі, рішучі й незворушні, дивлячись холодним, неуважним поглядом на людей, що поволі сунули майданом, затримуючи ходу біля них, нічого не знаючи, а проте щось передчуваючи; їх весь час оточували якісь обличчя, захоплені чи порожні й застиглі, як морди в корів, що наближаються і минають вас, коли їх переганяють в інше місце. І цілий ранок чути було, як люди перемовлялися:

— Он він іде. Той хлопець з пістолетом. Він у них за старшого. Його спеціально сюди прислано від губернатора. Він усім орудує. Шерифові сьогодні тут нічого робити.

Потім, коли вже було по всьому, Грімм казав шерифові:

— Треба вам було послухати мене. Я б вивів його з камери під охороною свого загону. А ви пустили його через майдан з одним тільки помічником, і він навіть не був прикутий до помічника ланцюгом. А тут ще й юрмища людей. Серед них той йолоп Б'юфорд не зважився б стрельнути, навіть якби йому треба було влучити в двері якоїсь повітки.

— Звідки я знав, що він надумає тікати, та ще й просто з майдану. Стівенс запевняв мене, що він хоче визнати себе винним і погоджується на довічне ув'язнення, — відповів шериф.

Але тоді вже було надто пізно. Тоді вже все скінчилося. Це сталося посеред майдану, на півдорозі між тротуаром і будинком СУДУ, серед густої, як завжди в базарний день, юрми людей. Сам Грімм дізнався про це тієї миті, коли помічник шерифа двічі вистрілив у повітря. Він відразу збагнув, що сталося, хоч і був тоді в приміщенні суду. Він зреагував негайно й точно. Кинувся бігти на звук пострілів, тільки встиг ще гукнути через плече чоловікові, який ось уже майже дві доби ходив за ним слідом, вважаючи себе чи то його помічником, чи вістовим:

— Ввімкни пожежну сирену!

— Пожежну сирену? — перепитав той. — Нащо?..

— Ввімкни пожежну сирену! — знов гукнув Грімм. — Байдуже, що люди подумають, аби вони тільки знали, що... — Він побіг, не встигнувши доказати.

Він мчав, наздоганяючи й випереджаючи інших, бо ті бігли наосліп, а він мав мету; великий, чорний тупорилий пістолет, ніби плуг, розтинав натовп, торуючи йому дорогу. Люди обертали побілілі обличчя з роззявленими круглими зубатими ротами до його напруженого, затятого молодого лиця, і з тих роззявлених ротів чути було один протяглий невиразний звук:

— Туди... туди він побіг...

Але Грімм уже й сам побачив помічника шерифа з пістолетом у зведеній руці. Озирнувшись навколо, Грімм знов кинувся вперед; у натовпі, що, мабуть, супроводив помічника шерифа з в'яз-

нем, він помітив неповороткого носія телеграм у формі "Вестерн Юніон", який вів свого велосипеда за кермо, наче плоху корову за роги. Грімм сховав пістолет у кобуру, відштовхнув хлопця і, не спиняючись, скочив на велосипед.

На велосипеді не було ні дзвінка, ні ріжка, проте люди якось відчували, що він наближається, й розступались; здавалось, і тут йому допомагала впевненість, сліпа, нескаламучена сумнівом віра в справедливість і законність його вчинків. Догнавши помічника шерифа, він ледь загальмував. Помічник, не спиняючись, обернув до нього спітніле обличчя і крикнув, хапаючи ротом повітря:

— Він завернув он у той провулок...

— Знаю, — відповів Грімм. — Він у кайданах?

— Так, — сказав помічник, і велосипед відразу випередив його.

"Ну, коли так, то він швидко не побіжить, — подумав Грімм. — Мусить скоро десь сховатися. Принаймні зійти з відкритого місця". Він швидко завернув у провулок. Тут було всього два будинки, а з другого боку тягся високий паркан. Тієї миті вперше завила сирена, її звучання ставало дедалі пронизливіше, переходячи в нестерпне вищання, і врешті, здавалося, переступило межу, коли його можна було чути слухом, а вже сприймалося тільки як німе коливання повітря. Грімм їхав далі, і думка його працювала швидко, чітко, з якоюсь жорстокою, стриманою радістю. "Найперше він захоче десь сховатися", — міркував він, озираючись довкола. З одного боку до провулка прилягало пустище, а з другого здіймався паркан футів із шість заввишки. Паркан кінчався дерев'яною брамою, за нею була лука, а далі — глибокий яр, що правив за межу міста. Верхівки високих дерев, що росли в яру, якраз витикалися над його краєм. Там міг сховатись і розгорнутись у колону цілий полк.

— Ох... — вимовив Грімм уголос.

Не спиняючись і не зменшуючи швидкості, він крутнув велосипед і погнав його назад на ту вулицю, якого щойно їхав. Виття сирени тепер стихало, і його низький звук знов почало сприймати вухо. Завертаючи

на вулицю, Грімм краєм ока помітив, що нею бігли люди і що його наздоганяла машина. Хоч як швидко він крутив педалі, машина таки порівнялася з ним, і ті, що сиділи в ній, повихилялися назовні й гукнули йому просто в застигле, спрямоване вперед обличчя:

— Залавь сюди! Сюди!

Грімм не відповів. Навіть не глянув на них. Машина випередила його, загальмувала, він рівномірним ходом поминув її; машина знов рушила і знов випередила його; люди, що сиділи в ній, повихилялись і дивилися вперед. Він також їхав швидко, мовчки, плив, наче невагомий привид, з невблаганною неухильністю колісниці Джагернаута, мов сама доля. Сирена позад нього знов пронизливо завила. Коли люди з машини ще раз озирнулися назад, він уже зник,, наче його й не було.

Не зменшуючи швидкості, Грімм звернув у найближчий провулок. Його спокійне, скам'яніле обличчя все ще світилося похмурою, безоглядною радістю діяння. Цей провулок був ще довший, ніж попередній, із ще глибшими вибоїнами. Нарешті він уперся в голий пагорб. Тут Грімм скочив на землю й пустив велосипед, який ще трохи проїхав і впав. Звідси було видно весь яр, лінію якого з боку міста перетинало дві чи три негритянські халупи.

Грімм стояв мовчазний, самітний, зловісний, непорушний, як межовий стовп. Сирена в місті позад нього знов почали затихати.

І враз він побачив Крістмеса. Побачив, як той, зменшений відстанню, зі складеними докупи руками вигулькнув з яру, і коли проміння сонця впало накайдани, руки його блиснули, мов спалах геліографа; Гріммові здавалося, що він навіть звідси чув, як утікач, що й досі ще не був вільний, важко, розпачливо хапає ротом повітря. Потім маленька постать побігла далі і зникла за найближчою негритянською халупою.

Грімм також пустився бігти. Він біг швидко, але без поспіху, без напруження. Не відчував він і жадоби помсти, люті чи обурення. Це зрозумів і сам Крістмес, бо якоїсь миті вони глянули просто у вічі один одному. Це було тоді, коли Грімм, біжучи, завернув за ріг халупи. Тієї хвилі якимось дивом Крістмес вистрибнув з заднього віконця, його скуті, зведені вгору руки засвітилися" ніби пойняті полум'ям. Секунду вони дивилися один на одного; втікач на мить спинився, підводячись після стрибка, а переслідувач затримався, поки сила розгону потягла його за ріг.

Саме тоді він помітив, що в Крістмеса е важкий нікельований пістолет. Грімм крутнувся, а коли вискочив знов з-за рогу, то вже тримав напоготові свій автомат.

Грімм розмірковував швидко, чітко, з спокійною радістю:

"Крістмес зробить одне з двох — або спробує втекти назад у яр, або ховатиметься за халупою, поки котрийсь із нас не дістане кулі. А яр з того боку халупи, де він ховається". І зреагував відразу. Якнайшвидше помчав назад за той ріг, який щойно поминув.

Грімм діяв так, ніби його захищала якась чарівна сила, ніби він знав, що Крістмес не чекає його там з пістолетом. Не спиняючись, він оббіг халупу.

Тепер Грімм був над яром. Він раптово став. Його обличчя над тупим холодним дулом пістолета світилося неземним спокоєм, як обличчя ангелів на церковних вітражах. Ще не встигнувши спинитись, він знов рушив далі, покірно, безвідмовно, сліпо слухаючись Гравця, що пересував його по дошці. Він біг до яру. Але, вже почавши стрімголов спускатись у кущі, які росли на крутому схилі, він ухопився за гілля й на мить обернувся. І тоді побачив, що халупа стоїть на палях футів зо два над землею. Він, поспішаючи, раніше цього не помітив. А тепер збагнув,

що дав Крістмесові одне очко вперед. Що той весь час дивився на його ноги з-під халупи.

— А бий тебе лиха година! — мовив він.

З розгону Грімм ще зсунувся трохи вниз, поки нарешті таки спинивсь і почав дертися вгору. Він здавався невтомним, наче був не з крові і плоті, наче Гравець, який пересував його, мов пішака, по дошці, вдихав у нього життя. Хвиля, яка винесла Грімма з яру, погнала його далі. Не спиняючись, він оббіг халупу і якраз ще встиг помітити, що Крістмес перестрибнув через паркан футів за триста від нього. Грімм не вистрілив, бо той тепер мчав невеличким садком просто до будинку. Біжучи за ним, Грімм побачив, як Крістмес кинувся на східці задніх дверей і зник у будинку.

~ Он що, — сказав Грімм. — Це ж будинок проповідника.

Будинок Гайтауера.

Не сповільнюючи ходи, він звернув убік, обминув будинок і вибіг на вулицю. Машина, що поїхала була вперед, згубила Грімма і знов вернулася, саме тепер виявилася там, де й мала бути, де Гравець звелів їй бути. Вона спинилася, хоч Грімм не давав ніякого знаку, і з неї вийшло троє чоловіків. Грімм мовчки метнувся назад, перебіг подвір'я і зайшов до будинку, де мешкав самотою колишній священик, старий Гайтауер. Троє чоловіків подалися за ним, ввірвалися всередину і поставали в передпокої, принісши з собою в той затхлий схимницький присмерк відблиск несамовитого сонячного світла, яке вони щойно залишили.

Ця відверта несамовитість ввійшла в них, стала частиною їхнього єства, їхні розпашілі обличчя, здавалося, відділились від тіла, і, ніби оточені німбом, повисли над землею, коли чоловіки схилились, щоб підняти з підлоги закривавленого Гайтауера:

його збив з ніг Крістмес, що промчав передпокоєм зі зброєю в скутих руках, зведених до неба, мерехтливих, як вогненні стріли, руках, ніби якийсь розлючений, мстивий бог, що проголошував свій присуд. Вони поставили старого на ноги.

-У котрій він кімнаті?-спитав Грімм, труснувши старого. — Кажи, в котрій він кімнаті?

— Джентльмени, — мовив старий, — ви ж люди! Люди!

— У котрій він кімнаті? — крикнув Грімм.

Вони підтримували Гайтауера; в темному після яскравого світла передпокої, лисий, головатий, з блідим закривавленим обличчям, він також був страшний.

— Люди! — крикнув він. — Послухайте мене! Він був тут того вечора. Був зі мною тієї ночі, коли сталося вбивство. Присягаюсь господом...

— Боже милостивий! — вигукнув Грімм. Його юнацький голос був дзвінкий, гнівний, як голос молодого жерця. — Невже всі проповідники й старі дівки Джефферсона розкисли через цього жовтопузого виродка? — Він відштовхнув старого вбік і помчав далі.

Здавалося, ніби він просто чекав, щоб Гравець знов пересунув його, бо з непомильною впевненістю побіг до кухні, розчахнув двері й почав стріляти ще до того, як побачив перекинений, поставлений руба стіл у кутку кімнати і яскраві, вогненні руки того, що принишк за столом, спираючись на верхній край стільниці. Грімм вистрілив у стіл усі патрони; всі п'ять дірок від куль виявилися так близько одна від одної, що їх можна було накрити складеною хусточкою.

Проте Гравець ще не закінчив своєї гри. Коли решта переслідувачів добігли до кухні, вони побачили, що стіл відсунений, а Грімм схилився

над тілом. Підступивши ближче, вони помітили, що втікач ще живий, а коли їм стало видно, що Грімм робить, один із них зойкнув, хитаючись, відійшов до стіни й почав блювати. Грімм також відступив назад і кинув закривавлений різницький ніж.

— Тепер ти й у пеклі не чіпатимеш білих жінок! — крикнув він.

Та чоловік на підлозі не рухався. Він лежав, і в його розплющених очах не світилися вже ніякі почуття, тільки відблиск свідомості, а навколо уст залягла вже легенька тінь. Він глянув на них довгим, покірним, бездонним, нестерпним поглядом. Потім його обличчя, тіло, вся постать якось обважніли, осіли і з пошматованого на стегнах і на животі одягу ринув струмінь досі стримуваної чорної крові, ніби останній подих. Вона бризнула з його блідого тіла, мов сніп іскор з вистріленої ракети, і чоловік серед цього чорного потоку, здавалося, на віки вічні закарбувався їм у пам'ять. Ніде — ні в мирних долинах, ні в тихих, нескаламучених плесах старості, ні тоді, коли вони дивитимуться в осяйні дитячі личка, що згладжуватимуть давне лихо і вселятимуть у них нову надію, — ніде й ніколи їх не покине та згадка. Вона залишиться з ними, задумлива, спокійна, незатерта, свіжа і навіть не дуже грізна, а сама собою тихомирна і переможна. З міста знов долинуло виття сирени. Приглушене перепонами стін, воно знялося до неймовірного кресчендо і завмерло за межами слуху.